

GDZIE STUDIOWAŁ STEFAN BATORY ALBO NARODZINY LEGENDY

GYÖRGY GÖMÖRY

Cambridge University, United Kingdom

Abstract

Where Did Stephen Báthory Study, or the Birth of a Legend

The main purpose of the paper is to take a closer look at the question of Stephen Báthory's (Polish: Stefan Batory, Hungarian: Báthory István) studies in Padua. Stephen Báthory was the prince of Transilvania and next the king of Poland and Great Duke of Lithuania. In the first paragraphs the author reminds that since the end of the 18th century historians have taken it for granted that young Báthory studied in Padua. The author presents a number of sources and argues that we do not actually have any evidence that can support this conviction. At the end of his paper he explains what might be the cause of this misunderstanding.

Key words: Stephen Báthory, Stefan Batory, University of Padua, Polish-Hungarian relationships, *educatio principis*

Stwierdzenie, że István Báthori (spolszczony na Stefana Batorego), król Polski panujący w latach 1576–1586, studiował w czasach swojej młodości na Uniwersytecie Padewskim, często występuje w węgierskich podręcznikach i czasami też (choć ze znakiem zapytania) w polskich. Ostatni król Polski, Stanisław August Poniatowski, posunął się aż do wzniesienia pomnika, na którym informuje, że Stefan Batory studiował na tym sławnym uniwersytecie¹. Podobnie zresztą jak węgierska *Encyklopedia Biograficzna* z 1967 roku, która ogłasza bez żadnego zastrzeżenia, że Batory „ukończył studia na uniwersytecie w Padwie”², a także jak jeszcze bardziej wątpliwa adnotacja

¹ Zob. J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1992, s. 493.

² Zob. *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest 1967, s. 138.

w *Węgierskiej Kronice* Janosa Baranyai Decsi, według której przyszedł król Polski studiował w Padwie „razem z Farkasem Kovacsoczym”³. Kovacsoczy, bystry polityk z Siedmiogrodu, który nawet w pewnym momencie kierował kancelarią siedmiogrodzką Batorego, rzeczywiście studiował w Padwie w latach 1569–1570, urodził się jednak w 1540 roku, podczas gdy studia Batorego miały się odbywać między 1549 a 1550 rokiem. Fakt ten rodzi wątpliwości. W istocie trudno nawet stwierdzić, by były jakiegokolwiek pewne dane potwierdzające hipotezę, że Stefan Batory na uniwersytecie, tak często odwiedzanym przez wielu wybitnych Polaków i Węgrów XVI wieku, spędził więcej niż kilka dni czy tygodni swojego życia.

Stefan Batory z Samlyó urodził się w 1533 roku i jako młody chłopiec był wysłany przez swojego starszego brata do Wiednia, gdzie został paziem na dworze Ferdynanda I, króla Węgier. W 1549 roku Stefan i jego brat Miklós zostali włączeni do grupy towarzyszącej córce Ferdynanda, Katarzynie, w podróży do Włoch na jej ślub z księciem Mantui. Przyjechali do Mantui jesienią 1549 roku, ale nie jest wiadome, kiedy wrócili do Wiednia czy Siedmiogrodu. Istnieje tylko jeden list, który może służyć jako niewielka podbudowa hipotezy, że Stefan Batory w ogóle odwiedził Padwę: Lőrinc Révay, młody węgierski arystokrata studiujący w tym czasie w Padwie, napisał 12 listopada 1549 roku do swojego ojca: „Invimus familiaritatem cum adolescentibus nobilissimis et optimis Nicolao Bathoreo, Stephano somliai Bathoreo”⁴. Miejsce, w którym młodzi Węgrzy się spotkali, nie jest znane. Możliwe, że to była Padwa, ale w kolekcji Veressa list ten znajduje się pomiędzy kilkoma innymi pisanymi przez braci Révay i ich nauczyciela, Sigismunda Torda z Gyalu, do Ferenca Révayego o ich niedawnej wyprawie do Mantui, gdzie spotkali różnych ludzi, łącznie z synem cesarza Ferdynanda⁵. Można przypuścić więc, że opisane spotkanie z braćmi Batorymi miało miejsce raczej w Mantui niż w Padwie.

Oczywiście nie znaczy to, że Stefan Batory nigdy nie postawił stopy w tym sławnym uniwersytecie. Mógł przebywać tam z krótką wizytą i być może właśnie wtedy zaprosił braci Révay do Mantui, gdzie nadarzyła się sposobność poznania i innych członków królewskiej delegacji. Istnieje taka

³ *Badaryai Decsi Jónos magyar históriája (1592–1598)*, przeł. P. Kulcsár, Budapest 1982, s. 40.

⁴ Cyt. za: E. Veress, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina Studentium (1264–1864)*. *Fontes Rerum Hungaricarum I*, Budapest 1915, s. 42

⁵ *Ibidem*, s. 43.

możliwość, ale nie jest to żaden dowód na to, że Batory rzeczywiście studiował w Padwie. Bracia Révay mieszkali tam przez wiele lat, ale nigdy więcej nie wspomnieli Stefana, nie istnieje również żaden ślad jego obecności w uniwersyteckich księgach immatrykulacyjnych.

Znacznie później, w 1607 roku, J.A. Thuanus odwołuje się do historii jakoby dowodzącej, że Stefan Batory i Andreas Dudith (Dudycz) studiowali razem w Padwie⁶. Jednak według Jerzego Besali, autora najnowszej biografii Batorego, przyszły król Polski powrócił na początku 1550 roku do Siedmiogrodu, gdzie rozgorzał konflikt między popiecznikami królowej Izabelli a Gubernatorem Györgyem Fraterem (Martinuzzim)⁷. Dudith, jak wspomina Costil oraz inne źródła, opuścił Weronę, przenosząc się do Padwy, ale nie wcześniej niż pod koniec 1550 roku, co uniemożliwiało ich wcześniejsze spotkanie⁸. Sam Dudith, późniejszy cesarski dyplomata i wpływowy wróg Batorego, nigdy nie wspomina o poznanii go w Padwie – podobnie zresztą jak kanclerz Jan Zamoyski, będący jednym z najważniejszych stronników króla Stefana. W licznych pochwałach Zamoyskiego, w których współcześni mu podkreślali jego padewskie studia, nie ma wzmianki o zawarciu znajomości z przyszłym królem właśnie w grodzie Antenora⁹.

Wielu dyplomatów i urzędników (zarówno polskich, jak i węgierskich) służących Batoremu studiowało w Padwie, ale żaden z nich nie pozostawił dowodów na poparcie „hipotezy padewskiej”. Król czytał dzieła wielu klasycznych autorów, mówił biegle po łacinie i, jak wielu innych książąt ówczesnej Europy, był przekonany o wysokiej randze Uniwersytetu Padewskiego. Nie istnieją jednak żaden panegiryk o Stefanie Batorym, łącznie z mową pogrzebową, utrzymujący, że studiował on na sławnym uniwersytecie. Nawet niemiecki humanista Uldericus Schober, który nazywał Batorego „wielce uczonym królem” i przypisywał rozkwit poezji nowołacińskiej za panowania Batorego jego wspaniałej znajomości łaciny, nie wspomina o takiej ewentualności¹⁰. Robert Dow, Anglik z Oksfordu,

⁶ Cyt. za: *ibidem* oraz P. Costil, *André Dudith, humaniste Hongrois 1533–1589*, Paris 1935, s. 61–62.

⁷ Zob. J. Besala, *op.cit.*, s. 21

⁸ Zob. P. Costil, *op.cit.*, s. 61.

⁹ Sz. Starowolski, *Setnik pisarzy polskich*, przekł. i komentarz J. Stanawski, wstęp F. Bielak, J. Starnawski, Kraków 1970, s. 94.

¹⁰ M.H. Schober, *Poematum libri III*, Toruniae 1592, s. H9.

lamentujący nad śmiercią sir Philipa Sidneya i oplakujący również zgon jedynej osoby, do której mógł Sidneya porównać – Batorego („rex Stephanus [...] unica regum / Gloria cunctorum, quos tempora nostra tulerunt / Quem vidi, quorum faelix ipse locutus”) – nie zająknął się o jego obecności w Padwie¹¹. Dow, który musiał wiedzieć o pobycie Sidneya w grodzie Antenora (o czym wspominali wielokrotnie autorzy pogrzebowych antologii powstających po jego śmierci), nie informuje o tym fakcie, który przecież mógłby powiązać Sidneya z polskim królem.

Bardzo znana mowa pogrzebowa na cześć Stefana Batorego napisana przez Krzysztofa Warszewickiego pod tytułem *Vita, res gestae et obitus Stephani Regis Poloniae* (znana jako *In obitum Stephani Primi oratio*) nadmienia tylko wizytę zmarłego króla we Włoszech w czasach młodości: „in Germania et Italia exercuit se adolescentia”¹². Jeśli Batory nauczył się „eleganckiej” łaciny i był dobrze zaznajomiony ze starożytnymi autorami, to nie było to rezultatem uniwersyteckiego wykształcenia, ale raczej zawdzięczał to prywatnym nauczycielom czy też pobytowi na wiedeńskim dworze cesarza Ferdynanda.

Mowa pogrzebowa Warszewickiego była publikowana wiele razy – po pierwszych polskich wydaniach (Kraków i Poznań) z 1587 roku, w XVI wieku ukazała się jeszcze w trzech edycjach: w Bazylei (1588), w Kolonii (1589) i – według Jerzego Besali – nawet w „dalekiej” Argentynie w 1598¹³ roku (to ostatnie jest językową pomyłką związaną z nazwą Strasburga, który po łacinie nazywany był Argentoratus i często określany jako *civitas Argentina*). Znalazła się również w zbiorze mów Melchiora Juniusa wydanym przez strasburskiego drukarza w 1598 roku, zawierającym takie wspaniałe hymny pochwalne jak *oratio Sambucusa* o Maksymilianie II i *laudatio Kromera* po śmierci Zygmunta Augusta¹⁴. Trud Warszewickiego odegrał ważną rolę w utrzymaniu trwałej sławy polskiego króla rodem z Węgier, zwycięskiego w niejednej kampanii przeciwko Moskwie.

Istnieje też jednak racjonalne wyjaśnienie „padewskiej legendy” Batorego. Jego bratanek, Stefan Batory młodszy, studiował w Padwie w latach

¹¹ *Exequiae Illustrissimi Equitis D. Philippi Sidnaei*, Oxford 1587, s. D/2.

¹² K. Warszewicki, *Vita, res gestae et obitus Stephani regis Poloniae*, Poznań 1587, s. 19.

¹³ Zob. T. Wierzbowski, *Krzysztof Warszewicki 1543–1603 i jego dzieła*, Warszawa 1887; J. Besala, *op.cit.*, s. 493.

¹⁴ M. Junius, *Orationum ex historicis tam veteribus quam recentioribus, in eloquentia studiosorum gratiam*, Argentoratinae 1598.

1571–1573 i prawdopodobnie lepiej nauczył się włoskiego niż jego wybitny stryj (który potrafił czytać po włosku, ale nie mówił w tym języku). Kiedy francuski poseł odwiedził Siedmiogród w 1573 roku, prowadził rozmowy po włosku z Batorym młodszym, wtedy kapitanem w Szatmár (w Siedmiogrodzie) – rozpoznał go wówczas jako współtowarzysza padewskich studiów¹⁵. Wiele lat później, kiedy Zygmunt Batory opowiedział się po stronie cesarza, proturecki Stefan Batory młodszy musiał w obronie własnego życia uciekać, szukając schronienia w Królestwie Polskim u swojego brata Andrzeja, biskupa warmińskiego. Później ożenił się z Polką, Zofią Kostczanką. Zmarł w Polsce w 1601 roku. Istnieje zapis w księdze immatrykulacyjnej, zgodnie z którym odwiedził Padwę jeszcze raz na krótko przed śmiercią¹⁶. Prawdopodobnie zbieżność tych dwóch nazwisk wzbudziła u niektórych badaczy przekonanie i utwierdziła legendę, że to nie kto inny jak Stefan Batory, urodzony na Węgrzech król Polski, studiował na Uniwersytecie Padewskim.

Bibliografia

- Badrariyai Decsi Jónos magyar históriája (1592–1598)*, przeł. P. Kulcsár, Budapest 1982.
- Besala J., *Stefan Batory*, Warszawa 1992.
- Costil P., *André Dudith, humaniste Hongrois 1533–1589*, Paris 1935.
- Exequiae Illustrissimi Equitis D. Philippi Sidnaei*, Oxford 1587.
- Junius M., *Orationum ex historicis tam veteribus quam recentioribus, in eloquentia studiosorum gratiam*, Argentoratinae 1598.
- Lescalopier P., *Utazása Erdélybe (1574)*, wyd. B. Gyula, T. Lajos, B. Kálmán, Budapest 1982.
- Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest 1967.
- Schober M.H., *Poematum libri III*, Toruniae 1592.
- Starowolski Sz., *Setnik pisarzy polskich*, przekł. i komentarz J. Stanawski, wstęp F. Bielak, J. Starnawski, Kraków 1970.
- Veress E., *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina Studentium (1264–1864)*. *Fontes Rerum Hungaricarum I*, Budapest 1915.
- Warszewicki K., *Vita, res gestae et ebitus Stephani regis Poloniae*, Poznań 1587.
- Wierzbowski T., *Krzysztof Warszewicki 1543–1603 i jego dzieła*, Warszawa 1887.

¹⁵ Zob. P. Lescalopier, *Utazása Erdélybe (1574)*, wyd. B. Gyula, T. Lajos, B. Kálmán, Budapest 1982, s. 72.

¹⁶ Zob. E. Veress, *op.cit.*, s. 110.